MONIKA SULEJEWICZ-NOWICKA
Biblioteka Uniwersytetu Łódzkiego

# CZAS ZAMKNIĘTY W BIBLIOTECE IGNACEGO KRASICKIEGO (INWENTARZ Z 1810 ROKU)

Abstrakt

Przedmiot badań stanowi inwentarz księgozbioru biblioteki Ignacego Krasickiego. Znane są trzy jego spisy (jeden sporządzany za życia autora i dwa pośmiertne, ostatni z 1810 r.). W artykule omówiono zagadnienia czasu w dwóch aspektach. Pierwszy to rozpiętość czasowa księgozbioru obejmującego dzieła starożytnych klasyków, czołowych i mniej znanych twórców z XV, XVI, XVII i XVIII stulecia, kryteria gromadzenia (tematyka, rodzaje oraz gatunki literackie i paraliterackie, oficyny wydawnicze). Drugi to czas powstawania biblioteki, sposób gromadzenia księgozbioru (dary, zakup) oraz jego dynamika i transformacja, albowiem Krasicki doskonalił swoją bibliotekę w myśl zasady „własnego użycia, ozdoby domu i zbytku".

Słowa kluczowe

biblioteka prywatna, dary, gromadzenie zbiorów, historia książki, Ignacy Krasicki, klasycyzm, księgozbiór prywatny, kultura czytelnicza, lektura, oświecenie, polonika, przekłady

## WSTĘP

Ignacy Krasicki (1735–1801) to wybitny poeta, intelektualista o wszechstronnych zainteresowaniach, kolekcjoner i bibliofil. Urządzając swoje rezydencje – najpierw w Heilsbergu (dzisiejszym Lidzbarku)[1], do której przewiózł zbiory

[1] Por. ważniejsze prace dotyczące Warmii, jej dziejów i piśmiennictwa oraz biskupstwa warmińskiego: S. Achremczyk, *Życie polityczne Prus Królewskich i Warmii w latach 1660–1703*, Olsztyn 1991; S. Achremczyk, R. Marchwiński, J. Przeracki, *Poczet biskupów warmińskich*, Olsztyn 1994; S. Achremczyk, A. Szorc, *Braniewo*, Olsztyn 1995; A. Szorc, *Biskup Ignacy Krasicki wobec kasaty zakonu jezuitów na Warmii (1773–1780)*, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Olsztynie. Prace Historyczne" 1997, z. 1, s. 58–65; *Ignacy Krasicki na Warmii 1766–1772: przekazy źródłowe*, cz. 1, *1766–1768*, zebr. i oprac. A. Szorc, Olsztyn 2002; *Ignacy Krasicki na Warmii 1766–1772: przekazy źródłowe*, cz. 2, *1769–1772*, zebr. i oprac. A. Szorc, Olsztyn 2002; S. Achremczyk, *Ziemie pruskie w oczach Ignacego Krasickiego*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie" 2005, nr 4,

z rodzinnego Dubiecka, a następnie w Skierniewicach – gromadził kolekcje sztuk pięknych[2]. Kupował nie tylko książki, ale i sztychy, rzeźby, obrazy, portrety, rysunki, ryciny, odciski pieczęci, numizmaty, popiersia, wydawnictwa albumowe i seryjne z dziedziny malarstwa[3], meble i porcelanę, o czym donosiły zagraniczne i polskie gazety:

> […] przez zebrane z dojrzałym gustem i rozsądkiem kolekcje dzieł we wszystkich kunsztach, trwałą po sobie zostawił pamiątkę[4].

Księgozbiór prywatny biskupa warmińskiego, a pod koniec życia arcybiskupa gnieźnieńskiego, to szczególnie cenne źródło informacji zarówno dla bibliotekoznawców, jak i literaturoznawców. Na jego podstawie można wskazać bestsellery wydawnicze czy określić kulturę literacką i czytelniczą poszczególnych elit społecznych i intelektualnych. To również cenne wskazówki do interpretacji twórczości literackiej właściciela zbiorów.

Prywatne biblioteki, takie jak ta będąca przedmiotem niniejszych badań, można więc rozpatrywać w dwóch aspektach temporalnych. Pierwszy to rozpiętość czasowa księgozbioru obejmująca dzieła twórców różnych epok, zarówno tych czołowych, jak i mniej znanych, kryteria gromadzenia (tematyka, rodzaje i gatunki literackie, piśmiennictwo użytkowe, oficyny wydawnicze). Drugi aspekt to czas powstawania biblioteki, sposoby gromadzenia zbiorów (dary, zakup) oraz jego dynamika i transformacja.

## ROZPIĘTOŚĆ CZASOWA KSIĘGOZBIORU IGNACEGO KRASICKIEGO

Losy prywatnych zbiorów biblioteki Ignacego Krasickiego są znane badaczom. Historią biblioteki biskupa zajmowali się: Ludwik Bernacki, Sante Graciotti, Władysław Słodkowski, Tadeusz Grabowski, Stefan Rygiel i Jadwiga Rudnicka.

Znane są 3 spisy księgozbioru biskupa warmińskiego. Pierwszy (*Catalogus libro rum bibliothecae consistorii Lovicensis a celsissimo excellentissimo ac reve-*

s. 545–554; *Dziedzictwo Warmii: ustrój, prawo administracja*, pod red. S. Achremczyka i K. Orłowskiej-Wojczulanis, Olsztyn 2006; I. Makarczyk, *Testament Adama Sarnowskiego (ok. 1632–1693) sekretarza królewskiego, kanonika warmińskiego*, „Forum Teologiczne" 2006, [t. 7], s. 155–169; *Dziedzictwo Warmii*, t. 2, *Piśmiennictwo*, pod red. S. Achremczyka i K. Orłowskiej-Wojczulanis, Olsztyn 2006; *Dziedzictwo Warmii*, t. 3, *Wojny*, pod red. S. Achremczyka i K. Orłowskiej-Wojczulanis, Olsztyn 2007; *Dziedzictwo Warmii*, t. 4, *Lidzbark Warmiński 1308–2008*, pod red. S. Achremczyka, Olsztyn 2008; S. Achremczyk, *Historia Warmii i Mazur*, t. 1, *pradzieje – 1772*, Olsztyn 2010; I. Makarczyk, *Testament prymasa Wacława Leszczyńskiego (1665)*, „Echa Przeszłości" 2010, [t.] 11, s. 269–285; S. Achremczyk, *Historia Warmii i Mazur*, t. 2, *1772–2010*, Olsztyn 2011.

[2] M. Piszczkowski, *Kilka uwag o bibliotece Ignacego Krasickiego*, „Biuletyn Biblioteki Jagiellońskiej" 1969, R. XIX, s. 35.

[3] Por. M. Górska, *Krasickiego kolekcje dzieł sztuki*, [w:] *Ignacy Krasicki: nowe spojrzenia*, red. nauk. Z. Goliński, T. Kostkiewiczowa, K. Stasiewicz, Warszawa 2001, s. 103–124.

[4] Cyt. za: M. Górska, *op. cit.*, s. 103.

*rendissimo domino Ignatio de Siecin et Krasiczyn S. R. I. comite Krasicki principe archiepiscopo Gnesnensi legato nato Aquilae Albae et Rubrae equity, suo tunc consistorio Generali Lovicensi in anno 1801 dono cessae*) sporządzono w ostatnich dniach życia właściciela, który zmarł 14 marca 1801 r., a pozostałe po jego śmierci. W pierwszym odnotowano 837 druków i rękopisów. Drugi (*Catalogue de la bibliothèque du feu prince archevêque de Gnesne*) ukończono 15 września 1801 r. i liczył 2 tys. dzieł w prawie 6 tys. tomach. Trzeci sporządzony w 1810 r. (*Specyfikacja ksiąg w bibliotece po śp. j[aśnie] o[świeconym] ks[ię]ciu Krasickim, arcybiskupie gnieźnieńskim, pozostałej znajdujących się [...] roku 1810 dnia 22 czerwca zupełnie ukończona w miejscu do tego obranym w sali letniej Pałacu Saskiego*) to nowy rejestr tego samego zbioru zinwentaryzowanego zaraz po śmierci Krasickiego[5]. W spisach odnotowano stare druki i rękopisy z XV, XVI, XVII i XVIII w.

## KOLEKCJE TEMATYCZNE

Ignacy Krasicki stworzył jedną z największych i najcenniejszych bibliotek prywatnych epoki oświecenia. Kierował się różnorodnymi kryteriami gromadzenia, począwszy od twórców, poprzez tematykę, rodzaje i gatunki literackie, piśmiennictwo użytkowe, a skończywszy na oficynach wydawniczych.

Arcybiskup gnieźnieński posiadał więc dzieła filozoficzne, teologiczne, historyczne, literackie, prawnicze, polityczne, ekonomiczne, geograficzne, podróżnicze czołowych i mniej znanych autorów.

Krasicki zadbał o pozyskanie tekstów zarówno wybitnych filozofów XV, XVI, XVII i XVIII stulecia, jak i klasyków. W bibliotece znalazły się dzieła czołowych przedstawicieli epoki odrodzenia, jak np. flamandzkiego filozofa i filologa klasycznego Justusa Lipsiusa (1547–1606)[6]. Biskup warmiński posiadał również teksty najwybitniejszego przedstawiciela renesansu i baroku – eseisty, polityka i prawnika, a mianowicie Francisa Bacona (1561–1626). Wśród znaczących filozofów oświeceniowych znaleźli się: Nicolas Malebranche (1638–1715), historyk i publicysta, jeden z prekursorów myśli społecznej oświecenia Pierre Bayle (1647–1706), ewangelicko-luterański teolog Johann Franz Buddeus (1667–1729), włoski historyk, pisarz Ludovico Antonio Muratori (1672–1750), wolnomyśliciel Anthony Collins (1676–1729), francuski pisarz Jean-Baptiste de Boyer, Marquis d’Argens (1704–1771), francuski przyrodnik i matematyk Georges-Louis Leclerc Comte de Buffon (1707–1788), Gabriel Bonnot de Mably (1709–1785), autor pism z zakresu estetyki, twórca pojęcia „sztuki piękne” Charles Batteux (1713–1780), fizyk i matematyk Jean Le Rond d’Alembert (1717–1783), szwajcarski przyrodnik Charles Bonnet (1720–1793), tłumacz, pijar Daniel Kazimierz Narbutt (1738–1807), holenderski geograf i dyplomata Cornelius Franciscus de Pauw (1739–1799).

[5] J. Rudnicka, *Wstęp*, [w:] *Inwentarz biblioteki Ignacego Krasickiego z 1810 r.*, oprac. S. Graciotti, J. Rudnicka, „Materiały Literackie”, t. 2, Wrocław 1973, s. 7.

[6] Por. J. Dąbkowska-Kujko, *Justus Lipsjusz i dawne przekłady jego dzieł na język polski*, Lublin 2010.

Nie mogło również zabraknąć klasyków, jak np. biskupa Konstantynopola, doktora Kościoła Jana Chryzostoma (ok. 350–407), filozofa i teologa, jednego z ojców Kościoła Aureliusza Augustyna z Hippony (354–430), Erazma z Rotterdamu (1466/1467–1536), René Descartes'a (1596–1650), Blaise'a Pascala (1623–1662), Jeana-Baptiste'a Du Hamela (1624–1706), Johna Locke'a (1632–1704), Charles'a L. de Secondat Montesquieu (1689–1755).

Do księgozbioru filozoficznego biskup warmiński przywiązywał szczególną wagę, albowiem:

> [...] pierwej trzeba umieć myśleć, a dopiero potym uczyć się jakim sposobem najprzyzwoitszym myśl swoją obwieszczać. [...] Wiadomość filozofii ze wszech miar jest użyteczna, wprawia albowiem umysł do przyzwoitego sądzenia o rzeczach[7].

Jako duszpasterz i uczony biskup starannie dobierał dzieła teologiczne. Wśród twórców pism o takim charakterze swoje miejsce w bibliotece biskupa warmińskiego kolejno znaleźli:  francuski arcybiskup Peter Paludanus (1275–1342), wenecki kardynał, humanista renesansowy, filolog, poeta i historyk Pietro Bembo (1470–1547), Marcin Luter (1483–1546), Ignacy Loyola (1491–1556), francuski reformator religijny Teodor de Bèze (1519–1605), niemiecki teolog, pedagog i historyk Abraham Buchholzer (1529–1584), niemiecki teolog i pisarz polemiczny Martin Eisengrein (1535–1578), hiszpański jezuita, teolog i pisarz Luis de la Puente (1554–1624), francuski teolog i filozof Pierre Charron (1541–1603), Franciszek Salezy (1567–1622), jezuita Mikołaj Łęczycki (Nicolaus Lancicius, 1574–1653), Wojciech Dębołęcki (ok. 1575–1645/1647), francuski teolog Jean Cabassut (1604–1685), włoski jezuita Robert Bellarmin (1542–1621), doktor Sorbony, jeden z głównych przedstawicieli jansenizmu Antoni (Antoine) Arnauld (1612–1694), największy reformator XVII w. John Owen (1616–1683), francuski jezuita Jean Crasset (1618–1692), duchowny, teolog i publicysta religijny Tomasz Młodzianowski (1622–1686), francuski teolog, pedagog i nadworny kaznodzieja Ludwika XIV Jacques-Bénigne Bossuet (1627–1704), jezuita i eseista Dominique Bouhours (1628–1702), jezuita Louis Bourdaloue (1632–1704), teolog i historyk Alexander Natalis (1639–1724), szkocki teolog i historyk Gilbert Burnet (1643–1715), jezuita Jean-Baptiste Morvan de Bellegarde (1648–1734), szwajcarski teolog Jean Le Clerc (1657–1736), francuski jezuita Paul-Gabriel Antoine (1678–1743), Louis de Carrières (1662–1717), autor m.in. komentarzy biblijnych, francuski jezuita Jean-François Baltus (1667–1743), Giuseppe Catalani (1698–1764), wydawca ksiąg liturgicznych, niemiecki teolog i pisarz Johann Martin Miller (1750–1814).

Dział religijny obejmował 770 woluminów[8]. Należą do nich wydania Pisma Świętego, komentarze do Starego i Nowego Testamentu, dzieła ojców Kościoła, dzieła z zakresu historii Kościoła, hagiografii i kaznodziejstwa.

---

[7] I. Krasicki, *Listy i pisma różne*, t. 1, Warszawa 1786, s. 74.

[8] S. Graciotti, *Od Renesansu do Oświecenia*, t. 2, Warszawa 1991, s. 165.

Najwybitniejszy pisarz czasów stanisławowskich przywiązywał dużą uwagę do pozyskiwania dzieł wybitnych historyków. Posiadał prace niemieckiego historyka, filologa i pedagoga Matthew Dressera (1536–1607), prawnika, kronikarza, dyplomaty Reinholda Heidensteina (1553–1620), prawnika Jana Herburta (1524–1577), niemieckiego prawnika, dziennikarza Marquarda Frehera (1565–1614), dominikanina, teologa, heraldyka Szymona (Simona) Okolskiego (1580–1653), francuskiego duchownego Paula P. Hardouina de Beaumonta de Péréfixe'a (1606–1671). Księgozbiór historyczny wzbogaciły też dzieła takich autorów, jak: francuski jezuita Louis Maimbourg (1610–1686), nadworny historyk królów Polski Władysława IV i Jana Kazimierza, pisarz, lekarz, arianin Joachim Pastorius de Hirtenberg (1611–1681), publicysta Abraham Nicolas Amelot de la Houssaye (1634–1706), francuski benedyktyn Edmond Martène (1654–1739), Jean-Baptiste Blaise Des Roches de Parthenay (1690–1766), francuski pisarz Charles Pinot Duclos (1704–1772), jezuita, tłumacz Rafał Szymon Skrzynecki (1714–1788), francuski duchowny Claude-François-Xavier Millot (1726–1785), Anglik Robert Orme (1728–1801), Edward Gibbon (1737–1794), angielski duchowny William Coxe (1747–1828), francuski agronom Edmé Beguillet (XVIII w.) i publicysta Johann Wilhelm Archenholz (1741–?).

Dział o tematyce historycznej to jeden z największych w zbiorach biskupa warmińskiego, obok kolekcji literackiej, liczący ponad 700 woluminów i 350 dzieł. W bibliotece Krasickiego zaliczano do niego nie tylko źródła i kroniki, ale również pamiętniki, żywoty i wydania epistolarne[9]. Zainteresowanie polskich pisarzy oświeceniowych przeszłością wynikało niewątpliwie z sytuacji, w jakiej się znalazła Rzeczpospolita, jakkolwiek problematyka historyczna pasjonowała ówczesnych twórców europejskich i stanowiła jedno z najbardziej ich ulubionych zagadnień[10].

Najobszerniejszy był dział literacki. Obejmował ponad 400 pozycji[11]. Znaczna jego część to dzieła autorów starożytnych i to w ekskluzywnych edycjach zbiorowych. Krasicki bowiem uważał, iż jest to nieocenione źródło wiedzy, niezbędne zarówno władającym piórem, jak i młodym ludziom rozpoczynającym naukę:

> Czerpać tę naukę „krasomóstwo" najbardziej trzeba z źrzódeł starożytności; Arystoteles i Kwintylian dali reguły, Demostenes z Cyceronem przykłady[12].

---

[9] *Ibid.*, s. 166.

[10] M. Parkitny, *Ignacego Krasickiego świadomość historyczności*, [w:] *Ignacy Krasicki...*, s. 230–231.

„Zainteresowanie Krasickiego historią nie jest więc żadnym odstępstwem od oświeceniowej normy – przeciwnie, jak pisze Becker: «Wystarczy się przez moment zastanowić, aby przypomnieć sobie nazwiska znanych i cenionych historyków: Gibbon, Hume i Robertson, Rollin, Voltaire, Montesquieu, Mably, Raynal i Herder. To tylko najsławniejsi. Starczy przejrzeć *Correspondance littéraire* Grimma, by uświadomić sobie, że tematem, który w drugiej połowie XVIII w. dzierżył niekwestionowany prym popularności zarówno wśród pisarzy, jak i czytelników, była historia»".

[11] S. Graciotti, *Od Renesansu...*, s. 167.

[12] I. Krasicki, *op. cit.*, s. 73–74.

Na taki obowiązkowy księgozbiór podręczny składały się zarówno dzieła autorów rzymskich, jak i greckich, wśród których kolejno znaleźli się: Herodot z Halikarnasu (ok. 484–ok. 426 p.n.e.), Cyceron (106–43 p.n.e.), Katullus (pomiędzy 87 a 82 – nie wcześniej niż w 54 p.n.e. i nie później niż w 32 p.n.e.), Juliusz Cezar (100/102–44 p.n.e.), Lukrecjusz (ok. 99–ok. 55 p.n.e.), Demostenes (384–322 p.n.e.), Horacy (65–27 p.n.e.), Tytus Liwiusz (59 p.n.e–17 n.e.), Owidiusz (43 p.n.e–17 lub 18 n.e.), Gajusz Pliniusz Starszy (23–79 n.e.), Gajusz Petroniusz zwany Arbitrem (27–66 n.e.), Persjusz (34–62 n.e.), Plutarch z Cheronei (ok. 50– ok. 125 n.e.), Lukan (39–65 n.e.), Herodian (ok. 180–ok. 250 n.e.), Kasjusz Dion Kokcejanus (163/164–ok. 235 n.e.), Klaudian Klaudiusz (zm. 404 n.e.); wśród greckich – Homer (VIII w. p.n.e.), Pindar (522/518–443 a 438 p.n.e.), Arystofanes z Aten (ok. 446–385 p.n.e.), Arystoteles (384–322 p.n.e.), Pauzaniasz (100/110–po 180 n.e.), Auzoniusz (ok. 310–395 n.e.), Agathias Scholasticus (530/531–582/594 n.e.).

Do kolekcji utworów literackich wchodziły także teksty obcojęzyczne i polskie. Krasicki przywiązywał wielką wagę do literatury zagranicznej i jednocześnie do nauki języków obcych:

> Język łaciński ten gani, który go nie zna. Kto chce z źrzódeł czerpać wiadomość rzeczy, bez niego obejść się nie będzie mógł, inaczej zostanie gotowalnianym mędrcem, jakich teraz aż nadto. Francuski dla wziętości powszechnej, angielski dla dzieł głębokich, włoski dla wdzięku, niemiecki dla zdatności potrzebne[13].

Zatem w zbiorach najwybitniejszego pisarza polskiego oświecenia można znaleźć dzieła autorów zagranicznych bądź w językach narodowych, bądź w przekładach czołowych polskich twórców – Andrzeja Kochanowskiego, Jana Franciszka Sapiehy, Józefa Jabłonowskiego, Sebastiana Petrycego, Krzysztofa Piekarskiego, Wacława Potockiego, Franciszka Zabłockiego. W zgromadzonych zbiorach znalazły się więc utwory czołowych przedstawicieli renesansu, takich jak: Dante Alighieri (1265–1321), Francesco Petrarca (1304–1374), Giovanni Boccaccio (1313–1375), holenderski pisarz nowołaciński, filolog, tłumacz Rudolf Agricola (1444–1485), niemiecki humanista i satyryk Sebastian Brant (1457–1521), Niccolò Machiavelli (1469–1527), Pietro Aretino (1492–1556), arabski pisarz Joannes Leo Africanus, (1494–1554?), Lodovico Ariosto (1474–1533), Baldassare Castiglione (1478–1529), Tomasz More (1478–1535), florencki pisarz, dyplomata, znawca etykiety i inkwizytor Giovanni della Casa (1503–1556), francuski pisarz i tłumacz biskup Jacques Amyot (1513–1593), humanista francuski Pierre Boaistuau (1517–1566), Michel Montaigne (1533–1592), filolog i humanista Jacobus Pontano (1542–1626), włoski pisarz i aktor Francesco Andreini (1548–1624), najwybitniejszy twórca włoskiego renesansu Torquato Tasso (1544–1595), włoski pisarz Traiano Boccalini (1556–1613), filozof, teolog i poeta Tommaso Campanella (1568–1639), Gian Vittorio Rossi (1577–1647). Czołowi przedstawiciele literatury barokowej to m.in. jeden z największych pisarzy portugalskich Luís Vaz

[13] *Ibid.*, s. 72.

de Camões (ok. 1524–1580), szkocki poeta i satyryk John Barclay (1582–1621), francuski poeta i tłumacz François de Cauvigny, sieur de Colomby (1588–1648), angielski lekarz i pisarz Thomas Browne (1605–1682), włoski poeta Bartolomeo Corsini (1606–1673), John Milton (1608–1674), Pierre Corneille (1606–1684), jego młodszy brat, również dramatopisarz Thomas Corneille (1625–1709), niemiecki jezuita, poeta, dramaturg i historyk Jacob Masen (1606–1681), francuski dramaturg Edmé Boursault (1638–1701), poeta Guillaume Amfrye de Chaulieu (1639–1720), pisarz Gatien de Courtilz de Sandras (1644–1712), francuska arystokratka i pisarka Marie Catherine d'Aulnoy (ok. 1650–1705), pisarka Charlotte-Rose de Caumont de La Force or Mademoiselle de La Force (1654–1724). Nie mogło zabraknąć prac wybitnych przedstawicieli oświecenia, takich jak: Jean Baptiste Poquelin Molier (1622–1673), francuski poeta i krytyk literacki, historiograf Ludwika XIV Nicolas Boileau (1636–1711), Daniel Defoe (1660–1731), Alexander Pope (1688–1744), Jean-Baptiste Descamps (1714–1791), dyplomata Louis-Jules Mancini-Mazarini. Wśród francuskich pisarzy przełomu XVII i XVIII stulecia znaleźli się np.: poeta i dramaturg Prosper Jolyot de Crébillon ojciec (1674–1762), dyplomata Philippe Néricault Destouches (1680–1754), dramaturg Pierre Carlet de Chamblain de Marivaux (1688–1763), Jean-Baptiste Louis Crévier (1693–1765), Pietro Antonio Domenico Trapassi (1698–1782), dramaturg Charles Collé (1709–1783), powieściopisarka Jeanne Marie Le Prince de Beaumont (1711–1780), lingwista, numizmatyk i badacz starożytności Jean-Jacques Barthélemy (1716–1795), Jacques Cazotte (1719–1792), pisarz protestancki Laurent Angliviel de la Beaumelle (1726–1773), pisarz Guillaume-François Debure (1731–1782), dramaturg i pisarz, kompozytor Charles Palissot de Montenoy (1730–1814), poeta Charles-Pierre Colardeau (1732–1776), poeta i dramaturg Claude Joseph Dorat (1734–1780), pisarz, podróżnik, przyrodnik Jacques-Henri Bernardin de Saint-Pierre (1737–1814), pisarz i polityk Claude-Pierre Emmanuel Joseph, markiz de Pastoret (1755–1840). Ponadto biskup zgromadził także dzieła angielskich pisarzy, takich jak: dramaturg George Lillo (1691–1739) czy powieściopisarka i pamiętnikarka Frances Burney (1752–1840). Literaturę niemieckojęzyczną z kolei reprezentowali m.in.: pisarz Karl Ludwig, baron von Pöllnitz (1692–1775), polityk i pisarz Magnus Gottfried Lichtwer młodszy (1719–1783), pisarz i pedagog Gottlieb Konrad Pfeffel (1736–1809), pisarz i lekarz John Aikin (1747–1822).

Osobną kolekcję stanowią dzieła autorów haseł do *Wielkiej Encyklopedii*. Wśród nich nie mogło zabraknąć takich postaci, jak: Denis Diderot (1713–1784), przyrodnik i historyk sztuki Antoine Joseph Dezallier d'Argenville (1680–1765), Jacques-François Blondel (1705–1774), architekt i teoretyk architektury, autor projektów zrealizowanych w Metz i Strasburgu, autor rozdziału poświęconego architekturze.

Na kolekcję literacką składają się również teksty polskich twórców słowa, chociaż w inwentarzu z 1810 r. nie odnotowano dzieł czołowych pisarzy oświecenia: Stanisława Trembeckiego, Tomasza Kajetana Węgierskiego, Franciszka Zabłockiego, Franciszka Karpińskiego, Juliana Ursyna Niemcewicza, Wojciecha Bogusławskiego, a samego biskupa warmińskiego tylko jedną pozycję, a miano-

wicie dwunastotomowe wydanie *Zbioru potrzebniejszych wiadomości* (Warszawa 1781). Prawdopodobnie dzieła te zaginęły podczas przenoszenia zbiorów kolejno z rezydencji prymasowskiej w Skierniewicach do kolegiaty w Łowiczu[14], potem do Liceum Warszawskiego, następnie do Biblioteki Publicznej w Warszawie, a po upadku powstania listopadowego do Petersburga[15]. Krasicki szczególnie cenił dawną literaturę polską, stąd przewaga utworów renesansowych w zbiorach biskupa warmińskiego. Właśnie od takiej lektury swą przygodę z książką winnien rozpocząć każdy młody człowiek:

> Zaczyna się wychowanie młodzieży od reguł gramatyki i uczenia języków. Niech najprzód swój własny dobrze umie, inne lubo się zdadzą przydatkowe. Żeby swój język dobrze umiał, niechaj czyta dzieła dawnych pisarzów swojego narodu, znajdzie w wspaniałej ich prostocie prawdzwią treść języka rodowitego, a zatym czyli w mowie, czyli w piśmie nie będzie tworzył dziwacznych wyrazów, nie będzie własność słów polskich naciągał do sposobu mówienia obcych, a co największa szacując dzieła rodaków ustrzeże się zbytniego uwielbienia cudzoziemszczyzny; to podobno najbardziej dopomogło do klęsk naszych[16].

Zatem swoje miejsce w zbiorach biskupa kolejno znaleźli: poeta nowołaciński, pedagog, geograf, autor podręczników Wawrzyniec Korwin (przed 1470–1527), Jan Dantyszek (1485–1548), Andrzej Frycz Modrzewski (1503–1572), historyk ksiądz Stanisław Orzechowski (1513–1566), Stanisław Hozjusz (1504–1579), biskup Wawrzyniec Goślicki (1538 lub 1530–1607), Sebastian Fabian Klonowic (ok. 1545–1602), Jan Kochanowski (1530–1584), Kasper Miaskowski (1549–1622), pamiętnikarz, przyrodnik Jan Ostroróg (1565–1622), jezuita i poeta Herman Hugo (1588–1629), Krzysztof Opaliński (1611–1655), poeta, tłumacz, dyplomata, żołnierz, arianin Walerian Otwinowski (koniec XVI w.–1642), Hieronim Morsztyn (1581–1623/1645), jezuita, kaznodzieja, rektor szkół Kasper Drużbicki (1590–1662), jezuita Mikołaj Cichowski (1598–1669), sekretarz królewski Henryk Chełchowski (pocz. XVII w.–1665), poeta, moralista, mówca, historyk Andrzej Maksymilian Fredro (ok. 1620–1679), Wacław Potocki (1625–1696), jezuita, pedagog Jan Morawski (1633–1700), Wespazjan Kochowski (1633–1700), Stanisław Herakliusz Lubomirski (1642–1702), Franciszek Radzewski (1685–1748), „słowiańska Safona" i „Muza sarmacka" Elżbieta Drużbacka (1695 lub 1698–1765), autor *Nowych Aten* Benedykt Chmielowski (1700–1763), tłumacz, historyk literatury, pedagog i jezuita Ignacy Nagurczewski (1725–1811), Franciszek Salezy Jezierski (1740–1791), pamiętnikarz i konfederat barski Karol Lubicz Chojecki (ok. 1740–po 1791), Franciszek Dionizy Kniaźnin (1750–1807), polityk, historyk, publicysta, etnograf, pierwszy archeolog polski Jan Nepomucen Potocki (1761–1815), Franciszek Ksawery Dmochowski (1762–1808), publicysta, pamiętnikarz, adwokat,

[14] W Łowiczu znajduje się ok. 700 woluminów ze zbiorów Krasickiego w wyniku niezrealizowanego przedsięwzięcia utworzenia tam biblioteki arcybiskupów gnieźnieńskich, której znaczną część stanowiły zbiory czołowego pisarza polskiego oświecenia o tematyce kościelnej, historycznej i prawniczej. S. Graciotti, *Od Renesansu...*, s. 155.

[15] M. Piszczkowski, *op. cit.*, s. 36.

[16] I. Krasicki, *op. cit.*, s. 71–72.

wojskowy i polityk Józef Herman Pawlikowski (1767–1829), Adam Naruszewicz (1733–1796). Na kolekcję literacką polskich pisarzy składała się więc duża liczba druków szesnasto- i osiemnastowiecznych, a zdecydowanie mniejsza siedemnastowiecznych.

Kolejny dział stanowią druki prawno-polityczne. To ponad 100 tytułów w 200 woluminach[17], gromadzonych w układzie diachronicznym. Znajdują się tutaj teksty zarówno starożytnych autorów, jak i współczesnych Krasickiemu, przekłady dzieł antycznych, oryginały francuskie. To prawo rzymskie i kanoniczne stanowiło od średniowiecza główny przedmiot badań[18]. Jednak w zbiorach arcybiskupa gnieźnieńskiego przeważają teksty polskie, albowiem „nauka prawa powinna się zaczynać od pospolitego, a na własnym krajowym kończyć"[19]. Z kolei XVI w. to okres bujnego rozkwitu prawoznawstwa krajowego[20]. W bibliotece księdza biskupa warmińskiego znalazły się więc: traktaty o prawie kościelnym i ewangelicznym, naturalnym, cywilnym, karnym, uwagi o charakterze komentarzy (np. do procesów Karla Gottlieba Suareza), konstytucje sejmów walnych, statuty, akty, mowy i diariusze sejmowe, dyskursy polityczne o doktrynach i z zakresu teorii państwa (Platon, Machiavelli, Hume, Lock), listy patriotyczne (np. Józefa Wybickiego). Krasicki zgromadził również dzieła czołowych przedstawicieli polskiej publicystyki politycznej: Andrzeja Frycza Modrzewskiego, Łukasza Górnickiego, Stanisława Konarskiego, Stanisława Staszica, Hugona Kołłątaja, Antoniego Popławskiego.

Osobną grupę stanowią dzieła z zakresu nauk ścisłych, a więc ekonomistów, matematyków, fizyków, astronomów, geografów, archeologów, przyrodników, podróżników i lekarzy.

Przedstawicielami nauk ścisłych w zbiorach Krasickiego są: niemiecki architekt, matematyk, mechanik i kronikarz Joseph Furttenbach (1591–1667), Mikołaj Mercator (ok. 1620–1687), szwajcarski matematyk Simon Antoine Jean L'Huillier (1750–1840), Isaac Newton (między 1642 a 1643–między 1726 a 1727), Francuz Jacques Ozanam (1640–1718), francuski matematyk Guillaume François Antoine, Markiz de l'Hospital lub l'Hôpital (1661–1704), holenderski filozof, fizyk i matematyk Willem Jacob's Gravesande (1688–1742), twórca elektrometru Jean-Antoine Nollet (1700–1770), Antoine Deparcieux (1703–1768), szwajcarski matematyk i fizyk Leonhard Euler (1707–1783), matematyk, fizyk i pedagog Jan Michał Hube (1737–1807).

Wśród dzieł o charakterze ekonomicznym należy wskazać na *La Reformateur* (Paris 1757) czy *Prospectus d'un nouveau dictionnaire de commerce* (Paris 1769) francuskiego ekonomisty Simona Clicquota de Blervache'a (1723–1796).

W naukach ścisłych nawiązywano do dzieł autorów starożytnych (Euklidesa, Archimedesa) i renesansowych (Tartaglia, Cardano, Ferarriego)[21]. Warunki gospo-

[17] S. Graciotti, *Od Renesansu...*, s. 169.

[18] *Historia nauki polskiej*, t. 1, *Średniowiecze, Odrodzenie*, wstęp i red. B. Suchodolski, P. Czartoryski (*Średniowiecze*), P. Rybicki (*Odrodzenie*), Wrocław 1970, s. 135.

[19] I. Krasicki, *op. cit.*, s. 74.

[20] *Historia...*, s. 381.

[21] *Ibid.*, s. 276.

darcze i wzrastające potrzeby handlu wymogły zainteresowanie nauką rachunków, miernictwem i geometrią[22].

Na półkach biblioteki Krasickiego wśród astronomów, geografów i kartografów, podających wiadomości niezwykle cenne i „potrzebne", albowiem „geografia wchodzi w liczbę wiadomości potrzebnych [...]"[23], swoje miejsce znaleźli np.: szwedzki duchowny i kartograf Olaus Magnus (1490–1557), polski astronom, historyk, pisarz i arianin Stanisław Lubieniecki (1623–1675), francuski historyk królewski Jean-Aimar Piganiol de La Force (1673–1753), prawnik, filozof, matematyk, astronom, autor kalendarzy Stanisław Józef Duńczewski (1701–1767), francuski astronom Jean-Baptiste Chappe d'Auteroche (1722–1769), geolog i wulkanolog francuski Faujas Barthélemy Saint-Fond (1741–1819). O ile kalendarze były szeroko rozpowszechnioną produkcją bez większego znaczenia dla postępu naukowego, o tyle dzieła geograficzne przynosiły znaczące odkrycia dotyczące dziejów, zwyczajów i urządzeń, jakimi posługiwały się dawne ludy, a więc zawierały informacje historyczne i geograficzne[24].

W bibliotece Krasickiego dział podróżniczo-geograficzny liczył około 90 tytułów i 250 woluminów[25].

Książę biskup zgromadził teksty przyrodnicze francuskich botaników, takich jak: zoolog i malarz François Alexandre Pierre de Garsault (1691–1778) czy inżynier Henri Louis Duhamel du Monceau (1700–1782). Warto zaznaczyć, że medycyna renesansowa była ściśle związana właśnie z zoologią i botaniką[26].

Na zbiory literatury podróżniczej w bibliotece Krasickiego składały się zaś teksty głównie francuskich autorów, takich jak: dyplomata, fizyk i sędzia Balthasar de Monconys (1611–1665), jubiler i podróżnik Jean Chardin (1643–1713), pisarz Francis Maximilian Misson (ok.1650–1722). Ponadto książę biskup posiadał prace Holendra Johana Nieuhofa (1618–1672) oraz tłumacza, pedagoga i przyrodnika Remigiusza Ładowskiego (1738–1798).

Zainteresowanie arcybiskupa gnieźnieńskiego geografią, kartografią i podróżami wynikało z ciekawości świata osiemnastowiecznych czytelników i pisarzy, którzy później kreowali baśnie i utopie literackie, gdzie weryfikowali swoje poglądy społeczno-polityczne[27]. W zbiorach Krasickiego znalazły się więc opisy podróży Johna Chardina do Persji, Jeana-Baptiste'a Du Halde'a do Chin, Jeana-Marie-Jérôme'a Fleuriota, Andrzeja Schotta do Włoch czy Williama Coxe'a do Polski i Rosji.

Osobną grupę w bibliotece Krasickiego stanowią dzieła lekarzy o charakterze nie tylko medycznym, ale i geograficznym, historycznym oraz historiograficznym, filozoficznym bądź filologicznym, jak np. tłumaczenia czy też twórczość literacka. W Polsce w XV i XVI w. była to częsta praktyka[28]. Biskup warmiński miał dzieła zebra-

[22] *Ibid.*, s. 278.

[23] Ignacy Krasicki, *op. cit.*, s. 75.

[24] *Historia...*, s. 293 i 335.

[25] S. Graciotti, *Od Renesansu...*, s. 167.

[26] *Historia...*, s. 307.

[27] S. Graciotti, *Od Renesansu...*, s. 167.

[28] *Historia…*, s. 308.

ne rzymskiego lekarza i pisarza greckiego pochodzenia – Galena (ok. 130–200 n.e.), pierwszy podręcznik anatomii w Polsce *Fabricatio homini* (Cracoviae 1551) Wojciecha Nowopolskiego (1508–1558), przekład *Polityki Arystotelesowej rządu Rzeczypospolitej z dokładem ksiąg ośmioro* (Kraków 1605) czy *Eneidy* (Kraków 1640) Sebastiana Petrycego (1554–1626), traktat o właściwościach wody w uzdrowisku w Drużbaku (1635) Jana Innocentego Petrycego (1592–1641), *Lettres choisies de feu* (Cologne 1692) czy *Nouvelles lettres de feu* (1718) francuskiego lekarza i literata Guy Patina (1601–1672), *Histoire de médailles* (1695) francuskiego lekarza i numizmatyka Charles'a Patina (1633–1693), *Description de l'Afrique* (1786) holenderskiego lekarza Olferta Dappera (ok. 1635–1689), *Abhandlung ueber die Brustträume* (Königsberg 1778) niemieckiego lekarza Christopha Friedricha Elsnera (1749–1820).

Dwanaście dzieł ze zbiorów arcybiskupa gnieźnieńskiego dotyczy zagadnień medycznych i higienicznych, część eugenicznych jak prace Teodora Weicherta i Simona de Patet Tissota[29]. Medycyna, a głównie anatomia i fizjologia od renesansu przeżywały największy rozkwit.

Osobną kolekcję stanowią periodyki zebrane w cennych kompletach. Krasicki bowiem uważał, że:

> Zdatność pism periodycznych w tym jest; najprzód iż ciągle użyczając wiadomości o pismach, naukach i kunsztach, dają poznać ich wzrost lub szwank i upadek. Użyczają innym krajom to co się u nich dzieje, i tym sposobem ciekawości publicznej stan w tej mierze całego świata stawiają przed oczy. Oszczędzają koszty kupowania ksiąg nowo wychodzących, a natychmiast oznaczają, które wartością swoją godne czytania lub nabycia. Opisem krytycznym hamują porywczość pisarzów lekkomyślnych, a mało wiedzących, pochwałą zaś wzbudzają chęć do coraz doskonalszych i pism, i wynalazków[30].

Wśród zgromadzonych czasopism znalazły się popularne wydawnictwa, takie jak: „Mercure de France", „Journal Encyclopédique", „Journal Etranger", „Esprit des Journaux", „L'Année Littéraire", „Journal Historique et Politique", „Spectateur du Nord", „Le Spectateur", „Almanach Royal", „Journal littéraire de Berlin", „Uwagi Tygodniowe Warszawskie", „Pamiętnik Polityczny i Historyczny", „Magazyn Warszawski", „Dziennik Warszawski", „Monitor Warszawski". Ostatnie roczniki pochodzą z 1793 r., a więc zainteresowanie Krasickiego zakupem periodyków w ostatnich latach jego życia wyraźnie osłabło[31]. Czołowy pisarz polskiego oświecenia posiadał więc 17 wydawnictw ciągłych w języku francuskim, 5 w języku polskim i 1 w języku niemieckim[32].

---

29 S. Graciotti, *Od Renesansu...*, s. 171.

30 I. Krasicki, *op. cit.*, s. 52–53.

31 T. Grabowski, *O bibliotece Ignacego Krasickiego*, „Pamiętnik Literacki" II, 1903, s. 259.

32 S. Graciotti, *Od Renesansu...*, s. 169.

## GEOGRAFIA WYDAWNICZA KSIĄG IGNACEGO KRASICKIEGO

Ignacy Krasicki, gromadząc swoje zbiory, kierował się kilkoma kryteriami. Obok tematycznego, niewątpliwie zwracał również uwagę na charakter swojego księgozbioru, któremu miał przecież przyświecać także cel praktyczny. Zaznaczał, że bibliotekę należy budować według zasady użyteczności:

> Zamiar biblioteki nie inny być powinien nad użyteczność, jeżeli więc tego zakładający się trzymać zechce, trzeba, iżby czytelników oświeceńszemi i lepszemi czyniła[33].

Jako wybitny poeta zgromadził przede wszystkim dzieła literackie, które – jak już wspomniano – stanowią największą kolekcję w zbiorach Krasickiego. Obok tekstów w języku polskim można wyróżnić dzieła w języku francuskim i mniejszą ich liczbę w języku łacińskim. Biskup warmiński posiadał poezję twórców antycznych, francuskich, włoskich, rzadziej hiszpańskich i portugalskich, przeważnie były to teksty renesansowe, a z polskich – nowołacińskich, renesansowych, barokowych i rzadziej oświeceniowych. Gromadził również prozę, która stanowiła najobszerniejszą kolekcję. Przeważała francuska i polska, ale była też i angielska. Z utworów dramatycznych można wskazać właściwie na przekłady antycznych twórców oraz francuskich i polskich z XV, XVI, XVII i XVIII w.

Biskup warmiński skupiał się na pozyskaniu tekstów literackich reprezentujących konkretne gatunki literackie, takie jak: pieśń, hymn i epigramat (Horacego, Owidiusza, Macieja Kazimierza Sarbiewskiego, Filipa Kallimacha, Erazma z Rotterdamu, Stanisława Konarskiego, Wojciecha Chróścińskiego, Stanisława Grochowskiego), poemat (Homera, Wergiliusza), epopeja (Lukana), bajka (*Contes et Fables indiennes*, Paris 1778; *Les mille et une nuit*, Genève 1790), sielanka (Szymona Szymonowica), pamiętnik (cara Piotra III, Rogera Rabutina, kardynała Jeana-François Paula de Retz, Jeana Héraulta de Gourville'a), poemat heroikomiczny (Luigiego Pulciego, Forteguerriego, Tassoniego, Zipoliego), satyra (Juwenalisa), nowela (Boccaccia, Grazziniego), powieść (Kimbera, Smolletta, Goldsmitha, Feldinga, Rousseau, Swifta, Defoe), przypowieść (Voltaire'a), tragedia (Sofoklesa, Szekspira, Kniaźnina), komedia (Arystofanesa, Plauta, Ariosta, Molière'a).

Wśród zbiorów Krasickiego można również wskazać tytuły reprezentujące literaturę użytkową o charakterze praktycznym, dydaktycznym i umoralniającym. Należą do nich m.in. traktaty, jak np.: *Rozmowy Artaxesa i Ewandra* Stanisława Herakliusza Lubomirskiego (Częstochowa 1734), *Poëtique françoise* Jeana François Marmontela (Paris 1763), *Discours sur les lettres et sur les arts* (Rome 1769), *Les quatre Poëtiques: d'Aristote, d'Horace, de Vida, de Despreaux* […] Charles'a Batteux (Paris 1771) oraz dzieła François Marie Arouet'a de Voltaire'a czy Thomasa Hobbesa. Dość licznie reprezentowana jest literatura religijna. Można tu wyróżnić: kazania (Jakuba Wujka, Stanisława Lachowskiego, Jana Szembeka, Piotra Skargi, Szymona Starowolskiego, Tomasza Młodzianowskiego, Jeana Baptiste'a

[33] Cyt. za: S. Rygiel, *Losy księgozbioru Ignacego Krasickiego*, „Ekslibris" 1922, IV, s. 1–2.

Massillona, Jacques'a Bénigne'a Bossueta, Père de La Rue'a), komentarze (*Commentaire littéral sur le Nouveau Testament*, Nancy 1738), modlitewniki (*Zbiór codziennego nabożeństwa*, Warszawa 1780, *Dworskie nabożeństwo*, Kalisz 1781), rytuały, brewiarze i książki budujące (Augustyna, Ludwika z Grenady, Franciszka Salezego). Osobną grupę stanowią teksty o charakterze historycznym i historiograficznym: biografie (kardynała Mazariniego, Karola V, w tym pochwalna Jana III Sobieskiego *Janina zwycięskich trymfów dziełami i heroicznym męstwem Jana III króla polskiego na Marsowym polu najjaśniejszy, po przełamanej otomańskiej i tatarskiej potencyji nieśmiertelnym wiekom do druku podany* Jakuba Kazimierza Rubinkowskiego, Lwów 1757) oraz kroniki, roczniki i opisy historyczne (kronika Macieja Stryjkowskiego, [1582]; *Histoire d'Angleterre*, 1735; *Histoire de l'Amérique* Williama Robertsona, Amsterdam 1780; *Histoire de France représentée par figures gravées* François A. Davida, Paris 1787; *Annales de la Petite Russie ou histoire des Cosaques Saporogues* Jeana Benoît Schérera, Paris 1788). Ponadto biskup posiadał listy Owidiusza, Lipsjusza, Voltaire'a, Mazarina, kardynała Guido Bentivoglio, hrabiny de la Rivière czy *List pasterski Elleona przez ks. Michała Sołtyka*. Zgromadził również mowy Kwintyliana, Izokratesa, Jana Herbuta, Andrzeja Ciesielskiego. Na półkach biblioteki Krasickiego swoje miejsce znalazły również popularne prognostyki i kalendarze. Nie mogło też zabraknąć podręczników, słowników, encyklopedii i dzieł o charakterze encyklopedycznym reprezentatywnych zarówno dla literatury, nauki o języku, historii, jak i nauk ścisłych, a więc matematyki, geografii, fizyki, astronomii i handlu, jak np. tablice historyczne dotyczące rewolucji francuskiej, słownik historyczny Pierre'a Bayle'a, słownik historii naturalnej, uniwersalny słownik artystyczno-naukowy, słowniki łacińskie, francusko-łacińsko-włoskie, słowniki geograficzne i topograficzno-historyczno-krytyczne, słowniki fizyczne, tablice matematyczne, podręcznik do gramatyki rosyjskiej, geografii, logiki czy arytmetyki.

## OFICYNY WYDAWNICZE W ZBIORACH IGNACEGO KRASICKIEGO

Ignacy Krasicki przywiązywał wagę nie tylko do tematyki gromadzonych dzieł i ich użyteczności, ale również do wydawnictw konkretnych oficyn. W jego zbiorach były druki wychodzące spod prasy takich drukarzy i księgarzy, jak: rodzina Szarfenbergów (Marek oraz Stanisław i Mikołaj; Kraków), Krzysztof Schedel (Kraków), Henricus Petrus i jego syn Sebastian (Bazylea), rodzina Desprezów (Guilleaume i Guilleaume Nicolas) czy Jean Mariette (Paryż), Evert' van Erven Harrevelt (Amsterdam), Wawrzyniec Krzysztof Mitzler de Kolof (Lipsk), Lodewijk Elsevier (Lejda). Charakterystyczne dla prywatnych zbiorów Krasickiego są wydania zbiorowe dzieł starożytnych autorów w przeważającej części oprawione w skórę cielęcą, rzadziej w półskórek. Ponadto druki podróżniczo-geograficzne o Turcji, Mongolii, Anglii, Francji, Ameryce, Kamczatce wychodzące spod prasy drukarni w Amsterdamie, Francji, Hiszpanii, Rosji i Grecji, tłoczone w Paryżu, a w Genewie o Danii i Norwegii. Osobną kolekcję stanowią niewątpliwie druki kaliskie (listy

Franciszka Ksawerego, *Dworskie nabożeństwo*, *Zwierciadło niezawodne z włoskiego przez Radomińskiego* Senegriego, *Religia i cnota chrześciańska* Sebastiana Ubermanowicza, *Kazania na święta wszystkie z niemieckiego przez Dunina* Józefa Haberkorna), rzadziej wileńskie (*Kazania* Skargi, *Prawdy nieomylne* Loyoli) i łowickie (*Obowiązki dla osób stanu duchownego przez Gniewczyńskiego*).

## CZAS POWSTAWANIA BIBLIOTEKI, SPOSOBY GROMADZENIA, DYNAMIKA I TRANSFORMACJA KSIĘGOZBIORU IGNACEGO KRASICKIEGO

Ignacy Krasicki gromadził książki od lat najmłodszych. Swoje zbiory systematycznie powiększał. Jego biblioteka wzrastała przez 3 dekady (1766–1796) w rezydencji w Heilsbergu, a następnie w Skierniewicach. Podczas pobytu w dzisiejszym Lidzbarku Krasicki pozyskał najwięcej dzieł. Znaczna część kolekcji pochodziła z zakupów. Na ten okres przypadał rozkwit twórczości czołowego pisarza polskiego oświecenia. Część zbiorów otrzymano z darów, albowiem w tym czasie nawiązał też bliskie stosunki z księgarzami i dlatego zbiory heilsberskie nieustannie się powiększały[34]. Miał umowę z warszawskim wydawcą swoich dzieł Michałem Gröllem, który w zamian za honoraria autorskie przekazywał biskupowi warmińskiemu pożądane przez niego tytuły[35]. Księgozbiór powiększał się również o egzemplarze bądź autorskie, bądź pochodzące z prywatnych kolekcji czy też z bibliotek różnych instytucji, o czym świadczą rękopiśmienne dedykacje i znaki biblioteczne. Biskup warmiński pozyskał więc książki ze zbiorów: Krzysztofa H. A. Gereta, Samuela Weinischa, Łukasza Watzenrode'a, Jana Bretke, Jana Chrystiana Isinga, Jana Kaspra Józefa Sencklera, Jerzego Vechnera, Prokopa Broniewskiego, Jerzego F.A. Heidego, Floriana Białkowskiego, Jerzego Piotra Schmitta, Antoniego Prochmana, Walentyna Józefa Hohmana, Józefa Benedykta de Machty[36]. Krasicki pozyskał również zbiory z: warmińskiego kościoła katedralnego (5 pozycji), kolegium jezuickiego z Braniewa (10 pozycji)[37], biblioteki Załuskich (11 pozycji), biblioteki Rady Miejskiej Poznania (1 pozycja), biblioteki jezuickiej z Kalisza i Warszawy (6 pozycji), biblioteki bernardynów i pijarów z Łowicza (3 pozycje)[38].

## ZAKOŃCZENIE

Prywatna biblioteka Ignacego Krasickiego stanowiła niewątpliwie jeden z najcenniejszych księgozbiorów. Najpokaźniejszym działem była kolekcja literacka. To właśnie obraz prozy europejskiej, uwypuklający się na podstawie analizy zbiorów biskupa warmińskiego, pokazuje z czego zrodziła się jego powieść. Szczególną wagę

[34] T. Grabowski, *op. cit.*, s. 258.
[35] M. Piszczkowski, *op. cit.*, s. 35.
[36] S. Graciotti, *Od Renesansu...*, s. 183–187.
[37] Por. A. Szorc, *Kolegium jezuickie w Braniewie i jego księgozbiór 1565–1626*, Olsztyn 1998, s. 93–116.
[38] S. Graciotti, *Od Renesansu...*, s. 180–182.

czołowy klasycysta polskiego oświecenia przywiązywał do utworów antycznych pisarzy. Honorowe miejsce w jego zbiorach zajmują klasycy rzymscy, greccy i łacińscy, w tym liczne wydania krytyczne i zbiorowe ich dzieł. Stosunkowo najwięcej arcybiskup gnieźnieński zgromadził tekstów literatury francuskiej i dzieł autorów francuskich. Jak już wspomniano, utwory polskich pisarzy oświeceniowych musiały prawdopodobnie zaginąć, podobnie jak teksty właściciela. Kolejny duży dział stanowiła kolekcja tekstów filozoficznych i historycznych, które wraz z literacką stanowią klucz zarówno do interpretacji twórczości Krasickiego, jak i do wskazania jego lektur, a więc do określenia jego kultury czytelniczej, a przecież, jak przekonywał w *Mikołaja Doświadczyńskiego przypadkach* i w *Panu Podstolim*[39] lektury i podróże odgrywały znaczącą rolę w edukacji i w kształceniu gustu. Wachlarz lektur Krasickiego był szeroki, począwszy od tekstów autorów antycznych, poprzez średnio- i nowołacińską poezję, lirykę barokową, a na oświeceniowej prozie angielskiej i francuskiej kończąc. Tym samym stanowiły dla niego istotne wzorce. W utworach arcybiskupa gnieźnieńskiego liczne są nawiązania do *Żywotów równoległych* Plutarcha. Biskup warmiński miał klasyczny przekład francuski Jacques'a Amyota i grecko-łacińskie wydania Augustine'a Bryana (Londyn 1729). Niewątpliwie stanowiły jego lekturę, chociaż w parafrazach dzieła Plutarcha autorstwa biskupa widoczne są wyraźne nawiązania do przekładu André Daciera (Paryż 1721), którego jednak nie miał w swoich zbiorach[40]. Ponadto Krasicki sięgał do tekstów Locke'a czy Rousseau. O wnikliwej lekturze świadczą także notatki pisarza na marginesach jego książek[41]. Z kolei wydania słownikowe i encyklopedyczne były dla biskupa kopalnią wiedzy przede wszystkim językowej, historycznej i geograficznej.

Bibliotekoznawcom zaś bardzo bogate prywatne zbiory arcybiskupa gnieźnieńskiego dostarczają wiedzy na temat kultury czytelniczej epoki stanisławowskiej, a więc pozwalają ustalić najbardziej poszukiwane druki i specjalizacje poszczególnych oficyn wydawniczych. Ponadto można nakreślić obieg książki w epoce oświecenia, albowiem część zbiorów biskupa warmińskiego pochodziła z zakupów, a część z darów bądź prywatnych bibliotek, albo z instytucji, co można ustalić na podstawie zachowanej korespondencji pisarza, wiadomości publikowanych na łamach czasopism lub z ekslibrisów i proweniencji. Dalej można wskazać zasady gromadzenia, którymi kierował się klasycysta. Przyświecała mu użyteczność, zamysł kolekcjonowania najdokładniejszych edycji, druków rzadkich i rękopisów[42].

Z kolei rozpatrując księgozbiór Krasickiego w kategorii czasu – siły tajemnej – dla dawnych myślicieli wartości materialnie równoznacznej z przemijaniem, należy zwrócić uwagę na kategorię przeszłości. Przyszłość, która miała nastąpić, łączyła się z przeszłością, która minęła i trwającą teraźniejszością[43]. Przeszłość można

[39] Por. J. Tazbir, *Szkice o literaturze i sztuce*, „Prace Wybrane", t. 5, Kraków 2002, s. 77–100 (rozdz. *Trzy wzorce ziemiańskiej biblioteki*).

[40] M. Szymański, *Krasicki a Plutarch*, [w:] *Ignacy Krasicki...*, s. 201.

[41] M. Piszczkowski, *op. cit.*, s. 35.

[42] S. Rygiel, *op. cit.*, s. 3.

[43] H. Buczyńska-Garewicz, *Metafizyczne rozważania o czasie. Idea czasu w filozofii i literaturze*, Kraków 2003, s. 17.

było zachować, umieszczając ją w pamięci za pomocą obrazu, dźwięku lub słowa. W tę ideę wpisują się zachowane zbiory dawnych bibliotek, które dostarczają wiedzy o ich właścicielach, losach, sposobach gromadzenia, transformacji, ruchu wydawniczym, kulturze literackiej i czytelniczej. Ponadto na podstawie ich analizy można również określić stosunek właścicieli prywatnych księgozbiorów do wieków minionych. Ich postawa kształtowana była przede wszystkim przez Kościół, stąd gromadzenie dzieł teologicznych i filozoficznych. W epoce staropolskiej doszukiwano się licznych analogii, np. pomiędzy dziejami państwa żydowskiego a Rzeczypospolitej, zwracano też szczególną uwagę na cykliczność dziejów, stąd też na rynku wydawniczym powodzeniem cieszyły się utwory historiograficzne i publicystyczne. Wydawano także dzieła starożytnych autorów, niejednokrotnie wraz z komentarzami, albowiem oświeceniowi pisarze byli przekonani o ciągłości i aktualności świata antycznego. Zbiory biblioteczne Ignacego Krasickiego odzwierciedlają zatem stosunek osiemnastowiecznych pisarzy również do kategorii czasu.

## Bibliografia


Achremczyk S., *Historia Warmii i Mazur*, t, 1, *Pradzieje – 1772*, Olsztyn 2010.

Achremczyk S., *Historia Warmii i Mazur*, t, 2, *1772–2010*, Olsztyn 2011.

Achremczyk S., *Ziemie pruskie w oczach Ignacego Krasickiego*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie" 2005, nr 4, s. 545–554.

Achremczyk S., *Życie polityczne Prus Królewskich i Warmii w latach 1660–1703*, Olsztyn 1991.

Achremczyk S., Marchwiński R., Przeracki J., *Poczet biskupów warmińskich*, Olsztyn 1994.

Achremczyk S., Szorc. A., *Braniewo*, Olsztyn 1995.

Buczyńska-Garewicz H., *Metafizyczne rozważania o czasie. Idea czasu w filozofii i literaturze*, Kraków 2003.

Cazin P., *Książę biskup warmiński Ignacy Krasicki 1735–1801*, Olsztyn 1986.

Dąbkowska-Kujko J., *Justus Lipsjusz i dawne przekłady jego dzieł na język polski*, Lublin 2010.

*Dziedzictwo Warmii: ustrój, prawo administracja*, pod red. S. Achremczyka i K. Orłowskiej-Wojczulanis, Olsztyn 2006.

*Dziedzictwo Warmii*, t. 2, *Piśmiennictwo*, pod red. S. Achremczyka i K. Orłowskiej-Wojczulanis, Olsztyn 2006.

*Dziedzictwo Warmii*, t. 3, *Wojny*, pod red. S. Achremczyka i K. Orłowskiej-Wojczulanis, Olsztyn 2007.

*Dziedzictwo Warmii*, t. 4, *Lidzbark Warmiński 1308–2008*, pod red. S. Achremczyka, Olsztyn 2008.

Górska M., *Krasickiego kolekcje dzieł sztuki*, [w:] *Ignacy Krasicki: nowe spojrzenia*, red. nauk. Z. Goliński, T. Kostkiewiczowa, K. Stasiewicz, Warszawa 2001, s. 103–124.

Grabowski T., *O bibliotece Ignacego Krasickiego*, „Pamiętnik Literacki" II, 1903, s. 257–260.

Graciotti S., Rudnicka J. (oprac.), *Inwentarz biblioteki Ignacego Krasickiego z 1810 r.*, „Materiały Literackie", t. 2, Wrocław 1973.


Por. J. Tazbir, *Studia nad kulturą staropolską*, „Prace Wybrane", t. 4, Kraków 2001, s. 177–196 (rozdz. *Czas w kulturze staropolskiej*).

Graciotti S., *Od Renesansu do Oświecenia*, t. 2, Warszawa 1991, s. 155–245 (podrozdz. *O bibliotece Ignacego Krasickiego*).

*Historia nauki polskiej*, t. 1, *Średniowiecze, Odrodzenie*, wstęp i red. B. Suchodolski, P. Czartoryski (*Średniowiecze*), P. Rybicki (*Odrodzenie*), Wrocław 1970.

*Ignacy Krasicki na Warmii 1766–1772: przekazy źródłowe*, cz. 1, *1766–1768*, zebr. i oprac. A. Szorc, Olsztyn 2002.

*Ignacy Krasicki na Warmii 1766–1772: przekazy źródłowe*, cz. 2, *1769–1772*, zebr. i oprac. A. Szorc, Olsztyn 2002.

Krasicki I., *Listy i pisma różne*, t. 1, Warszawa 1786.

Makarczyk I., *Testament Adama Sarnowskiego (ok. 1632–1693) sekretarza królewskiego, kanonika warmińskiego*, „Forum Teologiczne" 2006, [t. 7], s. 155–169.

Makarczyk I., *Testament prymasa Wacława Leszczyńskiego (1665)*, „Echa Przeszłości" 2010, [t.] 11, s. 269–285.

Parkitny M., *Ignacego Krasickiego świadomość historyczności*, [w:] *Ignacy Krasicki: nowe spojrzenia*, red. nauk. Z. Goliński, T. Kostkiewiczowa, K. Stasiewicz, Warszawa 2001, s. 221–242.

Piszczkowski M., *Kilka uwag o bibliotece Ignacego Krasickiego*, „Biuletyn Biblioteki Jagiellońskiej" 1969, R. XIX, s. 35–39.

Rudnicka J., *Wstęp*, [w:] *Inwentarz biblioteki Ignacego Krasickiego z 1810 r.*, oprac. S. Graciotti, J. Rudnicka, „Materiały Literackie", t. 2, Wrocław 1973, s. 7.

Rygiel S., *Losy księgozbioru Ignacego Krasickiego*, „Ekslibris" 1922, IV, s. 61–43.

Suchodolski B. (wstęp i red.), *Historia nauki polskiej*, t. 1, *Średniowiecze – Odrodzenie*, P. Czartoryski, P. Rybicki, Wrocław 1970.

Szorc A., *Biskup Ignacy Krasicki wobec kasaty zakonu jezuitów na Warmii (1773–1780)*, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Olsztynie. Prace Historyczne" 1997, z. 1, s. 58–65.

Szorc A., *Kolegium jezuickie w Braniewie i jego księgozbiór 1565–1626*, Olsztyn 1998, s. 93–116.

Szymański M., *Krasicki a Plutarch*, [w:] *Ignacy Krasicki: nowe spojrzenia*, red. nauk. Z. Goliński, T. Kostkiewiczowa, K. Stasiewicz, Warszawa 2001, s. 199–204.

Tazbir J., *Studia nad kulturą staropolską*, „Prace Wybrane", t. 4, Kraków 2001, s. 177–196 (rozdz. *Czas w kulturze staropolskiej*).

Tazbir J., *Szkice o literaturze i sztuce*, „Prace Wybrane", t. 5, Kraków 2002, s. 77–100 (rozdz. *Trzy wzorce ziemiańskiej biblioteki*).